

Кондратюк Л. В.,
аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті розглянуто особливості криміналістичної характеристики особистості осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин. Встановлено, що важливе значення для розслідування злочинів вказаної категорії має вивчення правових, соціально-демографічних, соціально-рольових та морально-психологічних ознак злочинців. Проаналізовано правові та особистісні характеристики типових груп злочинців, серед яких службові особи органів місцевого самоврядування, державної виконавчої влади, контролюючих органів, приватні підприємці, службові особи державних і недержавних підприємств, установ, організацій.

Ключові слова: злочини у сфері земельних відносин, розслідування злочинів у сфері земельних відносин, криміналістична характеристика злочинів у сфері земельних відносин, криміналістична характеристика злочинця.

Постановка проблеми. Опрацювання матеріалів слідчої і судової практики свідчить про недостатню результативність виявлення та розслідування злочинів у сфері земельних відносин, що поряд з об'єктивними чинниками зумовлено й недостатнім рівнем наукового забезпечення розслідування злочинів цієї категорії.

Одним із найважливіших елементів науково обґрунтованої методики розслідування злочинів у сфері земельних відносин є їхня криміналістична характеристика. Важливою складовою частиною криміналістичної характеристики злочинів є система відомостей, що характеризує правові, соціально-демографічні, соціально-рольові та морально-психологічні ознаки злочинців цієї категорії.

Проблемам побудови методики розслідування злочинів у сфері земельних відносин приділену увагу в роботах С. В. Андрусенка, О. М. Бандурки, Н. В. Бондарчука, С. М. Гусарова, Д. Д. Зайця, А. В. Настенка, Т. В. Омельченка, В. І. Павликівського, М. М. Паховича, М. С. Рябченка, Р. Л. Степанюка, І. С. Тальянчука, О. С. Тарасенка, Н. М. Татарина та інших дослідників.

Метою статті є визначення правових, соціально-демографічних, соціально-рольових та морально-психологічних ознак осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим елементом криміналістичної характеристики злочинів у сфері земельних відносин є система інформаційних ознак про особу злочинців, яку варто надати з огляду на їхні правові, соціально-демографічні, соціально-рольові та психологічні ознаки (якості).

З урахуванням позицій науковців, а також вимог чинного кримінального і земельного законодавства серед осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин, є підстави виді-

лити: 1) фізичних осудних осіб, які досягли 16-річного віку; 2) фізичних осіб – підприємців, які беруть участь у проведенні операцій із землею або фактично використовують земельні ділянки; 3) службових осіб органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних та інших підприємств, установ та організацій; 4) осіб, які надають публічні послуги у сфері земельних правовідносин.

Особи з перших двох категорій, як правило, не наділені спеціальним правовим статусом у сфері земельних правовідносин і переважно вчиняють дії, спрямовані або на фізичне заволодіння земельними ділянками (шляхом їх самовільного зайняття), або на протиправне набуття прав на них (шляхом підробки різноманітної документації, підкупу службових осіб та ін.). Цими ж особами, а також службовими особами підприємств, установ, організацій, що здійснюють господарську діяльність, пов'язану з використанням земельних ресурсів, вчиняються земельні злочини екологічної спрямованості.

Значний інтерес для розробки методики розслідування становить характеристика службових осіб органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій, наділених повноваженнями у сфері земельних відносин.

Серед злочинців – службових осіб службовці органів місцевого самоврядування є найбільш чисельною групою, оскільки відповідно до ст.ст. 12, 116–139 Земельного кодексу України та ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» саме на них покладається вирішення більшості питань, пов'язаних із передачею земельних ділянок у власність та користування громадян і юридичних осіб, організацією землеустрою та визначенням розміру плати за землю.

До службових осіб органів місцевого самоврядування, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин, належать: 1) сільські, селищні, міські голови, голови районних і обласних рад, їх заступники; 2) секретарі місцевих рад; 3) депутати місцевих рад, у тому числі члени та голови постійних комісій із питань земельних відносин; 4) керуючі справами (секретарів) та члени виконкомів місцевих рад; 5) керівники управлінь (департаментів, відділів) земельних відносин та комунальної власності місцевих рад; 6) землевпорядники, інженери-інвентаризатори та інші спеціалісти виконавчих органів місцевих рад.

З урахуванням положень ст. 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», ст.ст. 17, 20, 122, 127, 128 Земельного кодексу України до числа службовців місцевих адміністрацій, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин, належать: 1) голови місцевих державних адміністрацій, їх перших заступники і заступники; 2) начальники, їх заступники та спеціалісти структурних підрозділів (департаментів, управлінь,

відділів, секторів), чия діяльність спрямована на врегулювання земельних відносин (підрозділів із питань агропромислового розвитку, містобудування і архітектури, екології та природних ресурсів тощо). Службові обов'язки останніх визначаються як чинним законодавством, так і регламентами діяльності місцевих державних адміністрацій, що затверджуються їх головами (ст. 45 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»).

З осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин, варто також виділити службових осіб: 1) Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру, її територіальних управлінь і структурних підрозділів; 2) Державного підприємства «Центр державного земельного кадастру» та його регіональних філій; 3) державних інститутів землеустрою, що проводять науково-дослідні та проектні роботи в галузі землеустрою, охорони, оцінки та раціонального використання земель, геодезичні роботи та надають консультаційні послуги; 4) державних топографо-геодезичних та картографічних інститутів, що здійснюють топографо-геодезичні і картографічні роботи.

Суб'єктами злочинів у сфері земельних відносин можуть бути співробітники підприємств, установ, організацій, що є розробниками документації із землеустрою, а також фізичні особи – підприємці, які володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та є сертифікованими інженерами-землепорядниками, відповідальними за якість робіт із землеустрою (ст. 26 Закону України «Про землеустрій»).

Суб'єктами земельних злочинів також можуть виступати службові особи контролюючих органів – голови, перші заступники, заступники, керівники територіальних органів, структурних підрозділів і їх заступники, головні державні інспектори, старші державні інспектори, державні інспектори Державної інспекції сільського господарства України та Державної екологічної інспекції України.

З осіб, що надають публічні послуги, суб'єктами злочинів у сфері земельних правовідносин виступають, насамперед, нотаріуси, а також оцінювачі, у тому числі оцінювачі з експертної грошової оцінки земельних ділянок як співробітники підприємств, установ, організацій, а також фізичні особи – підприємці, які отримали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача з експертної грошової оцінки земельних ділянок та ліцензію на виконання землеоціночних робіт (ст. 6 Закону України «Про оцінку земель»).

Що стосується соціально-демографічної та соціально-рольової характеристики осіб, що вчиняють злочини у земельній сфері, то вивчення матеріалів кримінальних проваджень, опрацювання судових вироків дає змогу дійти висновку про більш дорослий вік злочинців вказаної категорії, порівняно високу питому вагу жінок, їх порівняне економічне та сімейне благополуччя, зайняття певних, іноді керівних посад в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях, високий рівень освіти, порівняно високу питому вагу співучасті, а також про позитивні характеристики за місцем роботи і проживання. До кримінальної відповідальності раніше притягалася незначна кількість злочинців.

Серед злочинців зазначеної категорії майже немає неповнолітніх і порівняно небагато осіб у віці до 24 років. За отриманими вибірковими даними, питома вага осіб, що вчиняли земельні злочини у віці до 24 років, становить 11%, від 25 до 40 років –

48%, від 40 до 55 років – 35%, понад 55 років – 6%. Вчинення злочинів цієї категорії особами у віці понад 70 років має поодинокий характер.

Звичайно, такий віковий розподіл має пояснення. Варто урахувати, що для вчинення злочинів у сфері земельних відносин особа повинна мати певний життєвий досвід, знання, вміння, навички, певні матеріальні та фінансові ресурси, що з'являються, як правило, у порівняно зрілому віці. Водночас невисокою є і питома вага злочинців похилого віку, що пов'язано із загальним зниженням соціальної активності та погіршенням стану фізичного здоров'я.

Близько 70% злочинів цієї категорії вчиняються чоловіками, решта – жінками. Переважна частина (майже 75%) осіб на момент вчинення злочину перебувала у шлюбі, що пояснюється віковою та соціальною зрілістю злочинців цієї категорії. Звертає на себе увагу високий рівень професійно-освітньої підготовки, у тому числі значний відсоток осіб, що мають вищу освіту (82%) та середньо-спеціальну освіту (11%).

Особливістю злочинів, що вчиняються на ринку землі, є вчинення їх здебільшого не пересічними громадянами, а службовими особами. Серед злочинців службові особи органів місцевого самоврядування становлять 41%, місцевих державних адміністрацій – 5%, органів Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру, ДП «ЦДЗК» та контролюючих органів – 9%, приватні підприємці та службові особи недержавних підприємств, установ, організацій – 29%, нотаріуси та оцінювачі – 2%, інші фізичні особи – 18%.

За співучасті вчиняється до 60% злочинів цієї категорії. Водночас вивчення матеріалів кримінальних проваджень дає підстави вважати, що фактична питома вага таких злочинів є вищою, хоча це прямо і не відбивається в матеріалах проваджень і підсумкових процесуальних рішеннях. Частка раніше судимих осіб не перевищує 5%.

Певні особливості має криміналістична характеристика осіб, що вчиняють самовільне зайняття земельних ділянок. Для них характерні загалом порівняно молодший вік, більша питома вага чоловіків, нижчий рівень освіти та нижчі показники співучасті.

Вказані узагальнення підтверджуються і матеріалами досліджень низки фахівців [4, с. 42; 1, с. 81–83; 5, с. 122; 3, с. 82–84 та ін.]

Для осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин (економічної спрямованості), характерна умисна форма вини, а також наявність мотиву і мети протиправної діяльності.

Певна частина злочинів цієї категорії (йдеться, насамперед, про службову недбалість), як свідчить офіційна кваліфікація дій винних органами досудового розслідування і судом, вчиняються необережно. Утім, вивчення матеріалів слідчої і судової практики у низці таких випадків свідчить скоріше про вимушену кваліфікацію дій винних за ст. 367 КК України через нездатність слідчих і прокурорів довести наявність у діях службових осіб умислу на вчинення дій у власних інтересах або інтересах третіх осіб.

Із мотивів вчинення земельних злочинів дослідники виділяють, перш за все, корисливий складник: прагнення до збагачення (61%), недостатнє матеріальне забезпечення (26%), прагнення допомогти особі з близького оточення (5%). Рідше серед вну-

трішніх причин вказаних злочинів зазначають амбіції нематеріального характеру (кар'єрне зростання, помста та ін.) [1, с. 82].

Що стосується мотивації умисних земельних злочинів екологічної спрямованості, то переважають егоїзм, користь, почуття вседозволеності, нехтування правилами екологічної безпеки, бажання обійти встановлені правила і нормативи щодо ведення господарської діяльності на земельних ділянках.

З мотивом тісно пов'язана мета вчинення земельних злочинів, якою є кінцевий результат, досягти якого особа намагається завдяки вчиненню кримінально каранних діянь. Відповідно до ст. 91 КПК України, мета вчинення злочину входить до переліку обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Водночас у матеріалах кримінальних проваджень про злочини у сфері земельних відносин та судових вироках мета (а часто і мотив) злочину зазвичай або взагалі не визначається, або визначається у найзагальнішому вигляді, з використанням стандартних формулювань «із корисливою метою», «із корисливих мотивів» тощо.

Більшість вивчених проваджень про злочини у сфері земельних відносин не містить достатніх відомостей для визначення мети цих злочинів. У тих провадженнях, де мету визначено, є змога виділити такі її різновиди, як бажання отримати у власність земельну ділянку для сільськогосподарського виробництва, індивідуального будівництва або для наступного продажу, намагання придбати ділянку за заниженою ціною, заволодіти коштами потерпілого (у разі шахрайства із земельними ділянками) та ін.

Особам, які вчиняють злочини у сфері земельних відносин, властиві високий рівень інтелектуального розвитку, егоцентризм, підвищена самооцінка та надмірна впевненість у своїх силах [4, с. 42]. Загалом, визначаючи морально-психологічну характеристику осіб, що вчиняють злочини у земельній сфері, дослідники доходять висновку, що їм притаманні ті самі ознаки, що і для осіб, які вчиняють злочини у сфері економіки: підвищене почуття незалежності від нормативної системи, правовий нігілізм, орієнтація на задоволення своїх власних потреб і інтересів будь-якими засобами, чітке усвідомлення протиправності своїх діянь тощо [1, с. 83; 2, с. 126].

Характеризуючи морально-психологічні риси злочинців цієї групи, дослідники також виділяють такі їх характеристики, як обачність (здатність вираховувати ризики, насамперед пов'язані з можливими перевітками з боку правоохоронних і контролюючих органів), комунікативність (завдяки їй злочинці набувають певний статус у суспільстві, мають відповідний рівень поваги і довіри) та рішучість як здатність приймати важливі рішення в умовах ризику, що є ознакою доволі вольових, активних та ініціативних людей [3, с. 85]. Наявність вказаних якостей варто обов'язково враховувати під час подолання протидії розслідуванню, до якої часто вдаються злочинці цієї категорії.

Висновки. До осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин, належать: фізичні осудні особи, які досягли 16-річного віку; фізичні особи – підприємці, які беруть участь у проведенні операцій із землею або фактично використовують земельні ділянки; службові особи органів державної виконав-

чої влади, місцевого самоврядування, державних та інших підприємств, установ та організацій; особи, які надають публічні послуги у сфері земельних правовідносин.

Особливістю злочинів цієї категорії є вчинення їх здебільшого не пересічними громадянами, а службовими особами, найбільш чисельну групу серед яких становлять службовці органів місцевого самоврядування.

Для осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин, характерні більш дорослий вік, порівняно висока питома вага жінок, порівняне економічне та сімейне благополуччя, посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях, високий рівень освіти, низький рівень рецидиву, порівняно висока питома вага співучасті, а також позитивні характеристики за місцем роботи і проживання.

Злочинці загалом відрізняються тими самими морально-психологічними якостями, які характерні для осіб, які вчиняють злочини у сфері економіки.

Література:

1. Ізовіта А. М. Кримінологічне дослідження типових рис особи, яка вчиняє злочини у земельній сфері. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 10-2. Т. 2. С. 81–84.
2. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 2004. 432 с.
3. Марченко М. Ю. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який самовільно зайняв земельну ділянку та здійснив самовільне будівництво. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 81–86.
4. Протидія злочинам у сфері земельних відносин : навчальний посібник / С. В. Андрусенко, О. М. Бандурка, М. С. Рябченко та ін.; за заг. ред. С. М. Гусарова. Харків : ХНУВС, 2013. 170 с.
5. Тальянчук І. С. Криміналістична характеристика злочинів у сфері земельних відносин. *Право і державне управління*. 2013. № 1. С. 119–123.

Кондратюк Л. В. Криміналістическая характеристика лиц, которые совершают преступления в сфере земельных отношений

Аннотация. В статье рассмотрены особенности криминалистической характеристики личности лиц, совершающих преступления в сфере земельных отношений. Установлено, что важное значение для расследования преступлений указанной категории имеет изучение правовых, социально-демографических, социально-ролевых и морально-психологических признаков преступников. Проанализированы правовые и личностные характеристики типичных групп преступников, среди которых должностные лица органов местного самоуправления, исполнительной власти, контролирующих органов, частные предприниматели, должностные лица государственных и негосударственных предприятий, учреждений, организаций.

Ключевые слова: преступления в сфере земельных отношений, расследование преступлений в сфере земельных отношений, криминалистическая характеристика преступлений в сфере земельных отношений, криминалистическая характеристика преступника.

Kondratiuk L. Criminalistic characteristics of persons committing crimes in the field of land relations

Summary. The article deals with the features of forensic characteristics of the personality of persons committing crimes in the sphere of land relations. It is established that the study of legal, socio-demographic, socio-role and moral-psychological characteristics of criminals is important for the investigation of crimes of this category. Legal and personal characteris-

tics of typical groups of criminals, including officials of local governments, state Executive authorities, regulatory authorities, private entrepreneurs, officials of state and non-state enterprises, institutions and organizations, are analyzed.

Key words: crimes in the sphere of land relations, investigation of crimes in the sphere of land relations, criminalistic characteristics of crimes in the sphere of land relations, criminalistic characteristics of the criminal.